

משא נרחום

מתורתו של מורנו הרב הגאון רבי נחום שיינין שליט"א

לע"נ הרבנית הצדקנית טובה גיטל בת הרה"צ ר' הלל כהן זצ"ל, שמסרה נפשה על תורת בעלה יבלחט"א

בגדר דין תפילת ערבית

ד. וצ"ע דכמה שינויים איכא במש"כ לגבי תפלת ערבית ממש"כ לגבי תפלות שחרית מנחה ומוסף:

א. דלגבי שלשת התפלות שחרית מנחה ומוסף כתב... שהיא כנגד תמיד של שחר... כנגד תמיד של בין הערביים... וכנגד קרבן מוסף, ולגבי תפלת ערבית כתב הלשון... שהרי איברי תמיד של בין הערבים מתאכלין כל הלילה ולא כתב „כנגד" איברי תמיד.

ב. עוד יש לדייק דממ"נ אם אכן כל התפלות כולן בחדא תכסיסא הותקנו בגלל עבודת הקרבנות, א"כ כתב כבר הרמב"ם דזהו הטעם דתקנו שיהא מנין התפלות כמנין הקרבנות, מה הוצרך הרמב"ם לומר עוד להביא גם את הפסוק שהוא מדברי קבלה של ערב ובוקר וצהריים אשיחה ואהמה??

ג. כד דייקנן היטב חזינן דהאי פסוק של „ערב ובוקר וצהריים אשיחה" הביאו הרמב"ם בהלכה ו' שחלק וקבע את מקומה של ערבית בהלכה בפ"ע ולא כללה בהלכה ה'.

ד. ולמה רק בהלכה ו' הביא הרמב"ם את הפסוק הזה, דא"כ עולה דהוצרכנו לפסוק זה רק לגבי תפלת ערבית ולא לגבי שאר התפלות, ומאי האי?? דלכאורה פסוק זה שייך לכל התפלות כולם!!!

ה. ובגמ' שם בברכות איתא: מפני מה אמרו תפלת השחר עד חצות היום שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד חצות היום...

ומפני מה אמרו תפלת המנחה עד הערב שהרי תמיד של בין הערביים קרב והולך עד הערב...

שיעור זה על פרשת ויצא הוא מפרי חדושי תורתו אשר נדפסו בספר זכרון „תמת מנחם" של אחינו הבלתי נשכח הגאון הצדיק רבי חיים יאיר ישראל ישראלי זצ"ל שהיה ראש ישיבה ומרביץ תורה בכמה מקומות.

ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש (פ' כח' פסוק יא')

א. וברש"י שם ד"ה ויפגע: ורבותינו פרשו לשון תפלה... ולמדנו שתקן תפלת ערבית.

ב. ומקור דברי רש"י בברכות כו' ב' איתמר רבי יוסי ברבי חנינא אמר תפלות אבות תקנום, רבי יהושע בן לוי אמר תפלות כנגד תמידים תקנום. ורש"י ככל הנראה פסק כרבי חנינא.

ג. אך הרמב"ם בהל' תפלה פ' א' הלכה ה' פסק כריב"ל וכתב וז"ל: וכן תקנו שיהא מנין התפלות כמנין הקרבנות שתי תפלות בכל יום כנגד שני תמידים וכל יום שיש בו קרבן מוסף תקנו בו תפלה שלשית כנגד קרבן מוסף.

ותפלה שכנגד תמיד של בוקר היא הנקראת תפלת השחר, ותפלה שכנגד תמיד של בין הערביים היא הנקראת תפלת מנחה, ותפלה שכנגד המוספין היא הנקראת תפלת המוספין. ובהלכה ו' שם וכן התקינו שיהא אדם מתפלל תפלה אחת בלילה שהרי אברי תמיד של בין הערביים מתאכלין כל הלילה, שנאמר „היא העולה... כענין שנאמר ערב ובוקר וצהריים אשיחה ואהמה, ואין תפלת ערבית חובה כתפלת שחרית ומנחה... ע"כ.

ומפני מה אמרו תפלת הערב אין לה קבע
שהרי איברים ופדרים שלא נתאכלו מבערב
קרבים והולכים כל הלילה... ע"כ.

* * *

ו. וקושיא אלימתא הקשה האור שמח בפ' י'
מהל' תפלה הלכה ז' דלפי מאי דתפלת
ערבית איננה כשחרית מנחה ומוסף דתליין
בהקרבת הקרבנות, אלא תלויה בכך דאיברים
ופדרים של תמיד דבין הערביים קרבים
והולכין כל הלילה, וא"כ בשלמא לגבי
התפלות שיסודם בקרבנות של תמידין
ומוספין אין נפ"מ בין חול ובין שבת משום
דתמידין ומוספין קרבים גם בשבת, ברם
תפלת ערבית דתליא בכך דקרבים האיברים
ופדרים בלילה, – הא ניחא בימות החול
דמצלינן ערבית, אבל בליל שבת דאיברים
ופדרים של בין הערביים אסור להקריבן אז,
א"כ מהיכי תיתי דמצלינן תפלת ערבית בליל
שבת???

ועל סמך קושיא זו חדש המג"א באו"ח סי' רסז'
ס"ק א' (הביאו האו"ש שם) דאפי' רבנן
דבפשטות עולה מכל הסוגיות דאליבא דידהו
אי אפשר להתפלל בכל ימות החול ערבית
מבעוד יום ורק משחשיכה ודלא כרבי יהודה, –
עכ"ז שנא ושנא בערב שבת הואיל ואיברים
ופדרים של תמיד של בין הערביים אין קרבים
בליל שבת אלא רק מבעוד יום, – אפשר
להתפלל ערבית בליל שבת מבעוד יום, שזה
זמן העלאת והקרבת האיברים ופדרים מבעוד
יום, אך אמנם אפשר להתפלל גם משחשיכה,
דאע"פ דהעלאת והקרבת האיברים הוא
מבעוד יום מ"מ עלו על המזבח ונשרפין
ומתאכלין גם בלילה.

(אך נראה דהאו"ש לא ניחא ליה בתירוץ זה
מדהביא האו"ש רק את שאלתו של המג"א
ולא את תירוצו).

ז. אמנם דכשנרד לשיתין צ"ב ועיון עיקר דינא
מאי דקבעו חכמים דזמן מעריב הוא בלילה
משום דאיברים ופדרים קרביין בלילה בכל
ימות החול, ובשלמא אי כך הויה ההלכה
דבאמת זמן הקטרה הוא רק בלילה אז היה

מקום לתלות זמן מעריב דהוא בלילה.
אך מה נעשה דהרמב"ם בפ' ד' ממעשה
הקרבנות כתב וז"ל:

אף על פי שמותר להקטיר אימורין ואיברים
בלילה אין מאחרין אותן לדעת, אלא
משתדלין להקטיר הכל ביום, חביבה מצוה
בשעתה, שהרי הקטר אימורין ואיברים אף על
פי שכשרים בלילה דוחין את השבת בזמן
ואין מאחרין אותן למוצאי שבת... ע"כ.

והנה הרמב"ם פסק בפ' ג' מתפלה הלכה ו'
תפלת הערב זמנה מתחלת הלילה עד שיעלה
עמוד השחר.

וא"כ צ"ע רב איך פסק דזמנה מתחלת הלילה
עד שיעלה עמוד השחר הרי לכתחלה זמן
הקרבת האימורים הוא ביום??

עוד קשיא על הרמב"ם דשם בהלכה ז' כתב
ויש לו להתפלל תפלת ערבית של לילי שבת
בערב שבת קודם שתשקע השמש וכן מתפלל
ערבית של מוצאי שבת בשבת לפי שתפלת
ערבית רשות אין מדקדקין בזמנה... ע"כ.

ופלא הדבר אמאי נזקק הרמב"ם לטעמא
דכיון דהיא תפלת רשות אין מדקדקין בזמנה
ולכן יכול להתפלל ערבית לפני השקיעה,
אדרבה הרי איברים ופדרים זמן הקרבתן
לכתחלה הוא ביום. וצ"ע.

* * *

ח. ונראה לומר בס"ד דחלוקים דין חיוב תפלת
ערבית מדין תפלת שחרית ומנחה בעיקר יסוד
דינם.

והדברים עולים ומתבארים היטב מדיוק לשון
הרמב"ם, דהנה בדין שחרית ומנחה כתב
„תקנו שיהא מנין התפלות כמנין הקרבנות
שתי תפלות ביום כנגד שני תמידים“, הרי
מבואר דתקנת שחרית ומנחה היא „כנגד
התמידין“, והיינו שכנגד תמידין תקנו תפלות,
אבל בתפלת ערבית כתב הרמב"ם „וכן
התקינו שיהא אדם מתפלל תפלה אחת
בלילה שהרי איברי תמיד של בין הערביים
מתאכלין... ולא כתב שהוא כנגד איברים“.

וביותר נתבאר ממה שהוסיף וכתב כענין
שנאמר „ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה...“

ובתפלת שחרית ומנחה לא הביא הפסוק אע"פ שכתוב בו ג"כ בקר וצהרים דהיינו תפלת שחרית ומנחה.

הרי מבואר דתפלת שחרית ומנחה כנגד התמידין, אבל תפלת ערבית יסודה נתקנה ממה שנאמר „ערב ובקר וצהרים אשיחה...” ופסוק זה הוא מקורה.

ומאחר שתפלות שחרית ומנחה נתקנו כנגד הקרבנות אסמכינהו רבנן לתפלת ערבית ג"כ לדבר שזמן הקרבנות בלילה דהיינו איברים ופדרים שהולכים וקרבים כל הלילה, ולכן גם זמנה כל הלילה.

ט. ומעתה מיושב פשוט מה דתקנו זמן מעריב בלילה על אף שאיברים ופדרים קרבים לכתחלה ביום, דכיון דעיקר חיוב התפלה הוא מהפסוק ערב ובקר... ממילא זמנה הוא רק בלילה.

י. וכמו כן מיושב מה דלא יליף הרמב"ם שאפשר להתפלל ערבית קודם שתשקע החמה ממה דאיבריין קריבין ביום, משום דהא אין עיקר התקנה כנגד האיברים דאז היתה סיבה לומר שלכן אפשר להתפלל גם קודם שתשקע החמה, והוצרך הרמב"ם לומר דמה שאפשר להתפלל ערבית לפני שקיעת החמה הוא מטעם דתפלת ערבית רשות אין מדקדיקין בזמנה.

יא. ומעתה ארווח לן טובא ליישב מה דהפליא להקשות האור שמח על הרמב"ם אמאי מתפללין בכל ליל שבת תפלת ערבית והרי רק בימות החול איברים ופדרים קרבים בלילה, אבל בלילי שבתות אין איברים ופדרים קרביין.

אך לפי דברינו מיושב שפיר דכיון דעיקר חיוב ערבית נלמד מהפסוק ערב ובקר וצהרים לכן תקנו תפלת ערבית אף בשבת, וא"כ מה דאין האיברים קרבים בליל שבת, – משום איסור שבת לא מהני לן להפקיע חיוב הנלמד מן הפסוק ולבטל תפלת ערבית בשבת.

* * *

יב. ולפי דברינו אלו יאיר לן בס"ד נתיב ודרך בהבנת חדושו הגדול של האור זרוע שכתב דלגבי דין בל תוסיף יש חלוק בין שחרית ומנחה מחד גיסא לבין ערבית מאידך גיסא, דבשחרית ומנחה יש דין דבל תוסיף אם יתפלל עוד תפלה, משא"כ בתפלת ערבית.

דכתב האו"ז בסי' צד' וז"ל:

...ור' יוחנן אמר ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו... וקבלנו מרבותינו שהיו חכמים מוקמי להא דר' יוחנן בתפלת ערבית לבד... תפלת שחרית ותפלת מנחה דאמר ריב"ל פ' תפלת השחר כנגד תמידין תקנום ותניא כוותיה והכי סלקא שמעתתא, וכשם דלא מקריבין יותר משני תמידין ביום, ואם הקריב עובר משום בל תוסיף, ותפלת ערבית הא קיי"ל כרב דאמר רשות... ע"כ.

העולה מדבריו דרבותינו שהביא האו"ז ס"ל דאיסור בל תוסיף אינו אלא על שחרית ומנחה, אבל על ערבית לא, דלגבי ערבית דינו כרבי יוחנן דאמר „ולואי ויתפלל אדם כל היום כולו”.

והדברים צ"ב.

יג. ולפי דברינו יאירו הדברים דמאחר שנתבאר לעיל דתפלות שחרית ומנחה נתקנו כנגד התמידין ותפלת ערבית ילפינן מהפסוק „ערב” ובקר וצהרים, – ממילא חלוקים הם אף במהות חיובם, דבתפלת ערבית היתה התקנה דערב הוא זמן תפלה זה מה שנאמר על „ערב” וממילא כפועל יוצא מזה יש מקום להתפלל וזו היא תפלת ערבית, משא"כ בשחרית ומנחה כיון שכנגד התמידין תקנות הרי תפלת שחרית שהיא כנגד תמיד של שחר חלות דין ושם תפלת שחרית עלה והתפלה עצמה היא היא החיוב, – אלא דזמנה בבוקר כמו תמיד של שחר, וכן יסוד ושורש תפלת מנחה כנגד תמיד של בין הערביים.

משא"כ במעריב דאין חיוב כלל על החפצא של התפלה.

והדבר פשוט שפיר דאימתי שייך בל תוסיף בדבר שהוא חפצא של מצוה דאם מוסיף או

לאחר שהביא שתקנו תפלת שחרית ומנחה ומוסף כתב בהלכה ה':

ותפלה שהיא כנגד תמיד של שחר היא הנקראת תפלת השחר, ותפלה שהיא כנגד תמיד של בין הערביים היא הנקראת תפלת מנחה... וכן לגבי נעילה כתב בהלכה ז' „וזה היא התפלה הנקראת תפלת נעילה...”, וראה זה פלא דלגבי שחרית ומנחה ונעילה כתב „וזה היא התפלה הנקראת...” אך בהלכה שביניהם דהיינו בהלכה ו' דשם כתב דין תפלת ערבית לא כתב דזו היא הנקראת תפלת ערבית. וצ"ע מאי שנא ?? וכן צ"ע אמאי הוי ליה לכתוב שמות התפלות??

אלא נראה דזה בא להשמיענו דכל התפלות תקנו התפלה כנגד הקרבן אשר על כן יש על תפלה שם המיוחד לה משא"כ בערבית דלא נתקנה כנגד דבר מסויים אלא מהפסוק נלמד דערב הוא זמן תפלה, ממילה ברור דליכא עלה חלות שם מיוחד.

עוד יש לדייק מדברי הרמב"ם דלגבי שחרית ומנחה כתב בהלכה ה':

וכן תקנו שיהא מנין התפלות כמנין הקרבנות שתי תפלות בכל יום כנגד... והיינו שתקנו התפלות עצמן והן הן גוף החיוב.

אבל בהלכה ו' בענין תפלת ערבית כתב: „וכן התקינו שיהא אדם מתפלל” תפלה אחת בלילה הרי שלא זכר חיוב עצם התפלה אלא „שיהא אדם מתפלל”, וכמו שנ"ת.

עושה פעמיים המצוה עובר משום בל תוסיף, וכל זה שייך רק בשחרית ומנחה.

משא"כ בתפלת ערבית דנלמד מהפסוק ד„ערב” זמן תפלה הוא א"כ לא שייך ביה „בל תוסיף” כלל.

יד. ולפי יסודינו מבואר היטב מאי דאמרינן ביומא פז' ב' תפלת נעילה פוטרת את של ערבית.

ועיי' בתוס' שם שהביאו הירושלמי שכתב דדיניה דרב הוא אליבא דמ"ד תפלת ערבית רשות, אבל למ"ד חובה לא פטר לה.

אמנם לגבי מנחה ליכא מ"ד דנפטר ע"י נעילה אף למ"ד תפלת נעילה ביום.

ובאמת דעצם הדין תמוה בתרתי:

א. חדוש שתפלה אחת פוטרת את השניה.

ב. מאי נפ"מ בין מעריב למנחה.

אך לדברינו מבואר שפיר בס"ד דכיון דכל דין ערבית הוא רק להתפלל תפלה בזמן הערב א"כ כשמתפלל נעילה בערב הרי התפלל כבר בזמן של התפלה תפלה אחת, – ואמטו להכי כשמתפלל נעילה פטר את של ערבית, דהא התקנה על ערבית לא היתה על עצם החפצא של התפלה אלא שיתפללו תפלה בערב וזה כבר התקיים ע"י תפלת הנעילה, משא"כ תפלת המנחה הרי תקנת חכמים היתה שיש חפצא של תפלת מנחה ע"י זה שיתפלל נעילה לא שייך קיום החפצא של תפלת מנחה. ודו"ק.

טו. ואמנם כד דייקנן שפיר הדברים מתבארים אף מדיוק לשון הרמב"ם בזה דהנה